

Wstęp

Introduction

Spór nad czynnikami genetycznymi rozwoju człowieka: „natura czy kultura” należy już dawno do przeszłości. Końcowe lata XX wieku cechowało ujęcie holistyczne i dlatego w teorii psychologicznej zarysowało się wyraźne podejście o charakterze interakcyjnym. Tylko koncepcje peryferyjne, a więc cząstkowe, kładły nacisk bądź to na sferę poznawczą, w tym głównie na myślenie, bądź na uczenie się nawykowe z dominacją pamięci. Nie oznacza to jednak, że wyklucza się stanowiska wąskie, tym bardziej że generalizacje ujęć ogólnych muszą bazować na badaniach szczegółowych, np. neuropsychologicznych lub społeczno-środowiskowych. Takie podejście dominuje w niniejszym tomie. Zebrano w nim artykuły rozpatrujące różne problemy w aspekcie społecznej psychologii osobowości.

Należy pamiętać o tym, że rozwój człowieka dokonuje się na czterech poziomach: behawioralnym, poznawczym, emocjonalno-motywacyjnym i społecznym, a wszystko to wchodzi w skład kształtowania się osobowości, która staje się w pewnym stopniu dojrzała społecznie. Rozwój społeczny osobowości jest zjawiskiem złożonym, dlatego koncepcje teoretyczne pozostają dalekie od jednoznaczności i rozpatrywane są jako socjalizacja, uspołecznienie, rozwój emocjonalno-społeczny, wychowanie. Wszystkie koncepcje są zgodne, że rozwój jest to ciąg przekształceń progresywnych zachodzących wewnątrz psychiki jednostki. Owe zmiany powodowane są włączaniem się jednostek w życie społeczne. Jest to również zdobywanie społecznego doświadczenia pod wpływem różnego rodzaju problemów społecznych, czego efektem jest ukierunkowanie ich rozwoju zgodnie z kulturowym (cywilizacyjnym) zapotrzebowaniem, a także tworzenie się złożonych relacji interpersonalnych, konsekwencją czego są coraz wyższe pozycje społeczne ludzi. Trzeba jednak mieć na uwadze fakt, że oddziaływanie społeczne prowadzi do stopniowego uzależniania się społecznego w wyniku nacisków otoczenia (konformizm). Ale jednocześnie w procesie tym dochodzi do coraz wyższego poziomu dojrzałości społecznej, co jest zjawiskiem

pozytywnym. Chodzi tu zatem o opanowywanie ról społecznych, norm i wzorców kulturowych, a także o opanowywanie zasad funkcjonowania w instytucjach społecznych (socjalizacja). Na proces ten wywierają wpływ różne czynniki biogenetyczne, a także społeczne: rodzina, szkoła, osoby znaczące, rówieśnicy, środki masowego przekazu. Ma on charakter najbardziej dynamiczny w przypadku rozwoju społecznego dzieci i młodzieży. Socjalizacja to z jednej strony przyswojenie określonego w danej kulturze systemu wartości, a z drugiej opanowanie określonych ról społecznych. Proces ten nie zawsze przebiega harmonijnie. W wielu przypadkach pojawiają się zaburzenia prowadzące do trwałej patologii.

Rozprawy zawarte w tym tomie prezentują różne podejścia, opisując zarówno zjawiska w normie, jak i patologiczne. Urszula Tomasiak w swoim artykule poruszyła problem wpływu zahamowania psychoruchowego dzieci na ich funkcjonowanie społeczne. W konkluzji zaznacza, że „dzieci zahamowane przejawiają specyficzny typ emocjonalności, od której zależą przecież człowiecze relacje ze światem. Zahamowanie psychoruchowe decyduje o całokształcie rozwoju jednostki i jej funkcjonowaniu – począwszy od codziennych sytuacji poprzez satysfakcjonujące relacje społeczne, karierę zawodową i społeczne uznanie”. O przystosowaniu społecznym dzieci w młodszym wieku szkolnym pisze Anna Siudem. Interesują ją głównie różnice w funkcjonowaniu dzieci dobrze i źle przystosowanych. Wyniki badań wskazują na istotne różnice w dojrzałości społecznej, atrakcyjności społecznej i poziomie reaktywności. Agata Sierota poszukuje kontekstu teoretycznego badań strategii samotrudnienia w sytuacji oceny umiejętności społecznych (kompetencji). Jest to zapowiedź przyszłych obszernych badań, na wyniki których trzeba jednak poczekać.

Joanna Bielecka prezentuje rezultaty badań nad zagadnieniem kompetencji społecznych studentów w aspekcie podstawowych cech osobowości. Badaniu poddane zostały cechy osobowości wyróżnione w ramach modelu Wielkiej Piątki przez Costę i McCrae. Autorka stwierdza we wnioskach, że źródłowe cechy osobowości są ważnymi determinantami jakości i efektywności funkcjonowania społecznego. Podobnie jak J. Bielecka, ale w szerszym aspekcie środowiskowym, Adriana i Tomasz Kucmin prezentują wyniki badań nad kompetencjami społecznymi studentów psychologii, fizyki i kierunku lekarskiego Akademii Medycznej. Okazuje się, że studenci kierunków nauk społecznych uzyskują wyższe wyniki niż kierunków przyrodniczych.

Następne rozprawy dotyczą nieco innych wymiarów osobowości. Barnaba Danieluk podjął zagadnienie konceptualizacji poczucia winy i wstydu w ujęciu poznawczym i społecznym. Jest to rozprawa o charakterze teoretycznym, przedstawiająca najważniejsze sposoby rozumienia emocji, poczucia winy i wstydu. Zawiera także przegląd badań i próbę oceny, na ile przedstawione koncepcje zostały pozytywnie zweryfikowane empirycznie. Katarzyna Kozicka w interesującym opracowaniu rozważa problem zależności–niezależności spo-

łecznej ludzi, zaznaczając, że te dwa wymiary stanowią swoiste kontinuum. Te dwie właściwości kształtują nie tylko jednostki, ale całe grupy społeczne, co warunkuje powstawanie w dziejach społecznego rozwoju dwóch typów społeczno-uustrojowych: społeczeństwa konformistycznego (w skrajnych postaciach totalitarnego) i społeczeństwa nonkonformistycznego (w skrajnych postaciach anarchistyczno-liberalnego).

Wzmiankowane tu postawy skrajne dotyczą nie tylko aspektów emocjonalno-społecznych, ale także szerzej – osobowościowych, a w tym również intelektualnych. W takim ujęciu omawiają zagadnienia trudności w nauce młodzieży niedostosowanej społecznie Beata Ledwoch i Magdalena Giza. Natomiast Agnieszka Lewicka przedstawia założenia wstępne mediacji jako strategii zredukowania szkolnych konfliktów. Ireneusz Siudem prezentuje zaś wyniki badań nad zagadnieniem agresji. W artykule skoncentrował się na badaniu zależności między poziomem i strukturą agresji a typem szkoły (zasadnicza szkoła zawodowa, liceum ogólnokształcące). Z badań wynika, że to głównie emocjonalne cechy osobowości decydują o poziomie i strukturze agresji.

Oryginalne zagadnienie i rzadko spotykane w literaturze psychologicznej podjął Jakub Lickiewicz. W rozprawie *Osobowość i motywacja osiągnięć osób trenujących sztuki i sporty walki* napisał, że nie stwierdzono istotnych statystycznie różnic w poziomie motywacji osiągnięć. Świadczy to o stopniowym zacieraniu się dotychczasowej granicy między sztukami i sportami walki wskutek postępującej komercjalizacji tych dyscyplin, a także coraz mniejszym wpływie na osobowość i motywację osiągnięć trenujących, a co za tym idzie, mniejszą rolę wychowawczą tych dyscyplin. Być może, chodzi tu głównie o uzyskanie umiejętności samoobrony, dobrej kondycji fizycznej oraz odreagowania stresu.

Małgorzata Sitarczyk, pisząc na podstawie własnych badań o nieletnich sprawcach przestępstw, dochodzi do wniosku, że podstawową przyczyną zachowań patologicznych jest kryzys w wartościowaniu intencji i czynów. Prowadzi to także do znacznych trudności w procesie oddziaływań resocjalizacyjnych. Niepełnosprawność emocjonalno-społeczna, zaburzone kompetencje społecznego funkcjonowania to zjawiska narastające na przełomie XX i XXI wieku. Wymagają one wczesnej diagnozy i terapii psychologicznej i pedagogicznej.

Wydaje się, że problem niepełnosprawności fizycznej, np. narządu ruchu, jest zagadnieniem o wiele bardziej znamionym w skutki niż niepełnosprawność w rozwoju osobowości. Są to jednak tylko pozory. Niepełnosprawność fizyczna nie musi powodować i najczęściej nie powoduje następstw o charakterze psychicznym. Piszą o tym Stanisława Byra i Beata Mazur-Szabała, kładąc nacisk na wybrane korelaty radzenia sobie w sytuacjach trudnych oraz na zagadnienie samooceny przez studentów z niepełnosprawnością narządu ruchu. Badania porównawcze studentów pełnosprawnych i niepełnosprawnych wskazują na zróżnicowanie w obrębie identyfikacji z własnym „ja”, samoakceptacji i samo-

krytycyzmu na korzyść osób niepełnosprawnych. Wykazano natomiast niższy poziom wsparcia społecznego w odczuciu studentów niepełnosprawnych. Tak więc niepełnosprawność wywiera istotny wpływ na sferę emocjonalną i społeczne funkcjonowanie ludzi, a zatem bezpośrednio na poziom samooceny.

Problematyka wsparcia społecznego, ale w sytuacji depresji poudarowej, jest przedmiotem rozważań Karoliny Chyży i Łucji Domańskiej. W prowadzonych badaniach autorki poszukiwały odpowiedzi na pytania, czy pacjenci po udarze prawej i lewej półkuli mózgu różnią się między sobą pod względem objawów depresyjnych oraz czy istnieje istotny związek między nasileniem poszczególnych objawów depresyjnych a poczuciem wsparcia społecznego. Z badań wynika, że udar lewopółkulowy i prawopółkulowy jest istotnym czynnikiem różnicującym typ nastroju depresyjnego, a także subiektywne poczucie wsparcia społecznego. Problematyka kliniczna stanowi także przedmiot badań Marii Dubiel. Autorka podjęła problem radzenia sobie ze stresem nastolatków chorujących na cukrzycę. Z badań wynika, że osoby chore wydają się bardziej samowystarczalne i zdyscyplinowane w tym zakresie. Natomiast osoby zdrowe częściej szukają wsparcia społecznego, ale także bardziej poszukują metod rozwiązywania problemu stresu, kontroli reakcji oraz zastępczej satysfakcji. Anna Wiatrowska analizuje zagadnienie wsparcia społecznego, ale tym razem u dziewcząt z anoreksją i bulimią psychiczną. Dziewczęta z kliniczną postacią zaburzeń odżywiania odczuwają subiektywnie niższe wsparcie społeczne ze strony otoczenia, co staje się źródłem dodatkowego stresu i dyskomfortu psychicznego.

Tom kończą recenzje z książek i doniesienia z konferencji naukowych.

Lublin, wrzesień 2006

Stanisław Popek